ARAP DİLİNDE KİP VE KİPLİK KAVRAMLARI: YAPISAL VE ANLAMSAL BİR İNCELEME

The Concepts of Mood and Modality in the Arabic Language: A Structural and Semantic Study

Adem YENER

Öğr. Gör. Dr., Yozgat Bozok Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı, Yozgat, Türkiye.

Ph.D. Lecturer, Yozgat Bozok University Faculty of Theology, Department of Basic İslamic Sciences, Division of Arabic Language and Rhetoric, Yozgat, Türkiye. adem.yener@yobu.edu.tr

ORCID: https://orcid.org/0000-0002-3813-8668, ROR ID: https://ror.org/04qvdf239

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received: 15 Ağustos / August 2025
Kabul Tarihi / Accepted: 21 Kasım / November 2025
Yayın Tarihi / Published: 31 Aralık / December 2025
Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December 2025
Sayı / Number: 28 **Sayfa / Pages:** 335 / 362

Atıf / Citation: Yener, Adem. "Arap Dilinde Kip ve Kiplik Kavramları: Yapısal ve Anlamsal Bir İnceleme [The Concepts of Mood and Modality in the Arabic Language: A Structural and Semantic Study]". Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [BOZİFDER]-Bozok University Journal of Faculty of Theology [BOZIFDER] 28 (Aralık / December 2025): 335 / 362
https://doi.org/10.51553/bozifder.1765799

Etik Beyan / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Etik Kurul İzni Durumu / Ethics Committee Approval Status: Bu çalışmada Etik Kurul iznine gerek yoktur.
Etik Bildirim / Complaints: bozokilahiyatdergisi@gmail.com / https://dergipark.org.tr/tr/pub/bozifder/policy
İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.
Telif Hakkı / Copyright: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Öz
Fiil çekimleri ile ifade edilen zaman, görünüş, kip ve kiplik kategorileri, dilbilimin hem biçimbilimsel hem de anlamsal yönlerini ilgilendiren temel dilsel ögelerdir. Bu çalışma, Arap dilinde kip (mood) ve kiplik (modality) kavramlarını klasik nahiv ve meʿânî ilmi anlayışı ile modern dilbilim sistemleri çerçevesinde ele almakta; bu iki kavramın biçimle ilgili sınırlarını ve anlam temelli işleyişlerini ortaya koymayı hedeflemektedir. Araştırmanın temel soruları şunlardır; Arapça'da kip ve kiplik nasıl tanımlanır? Bu iki anlam kategorisi hangi yapılarla ifade edilir? Klasik yaklaşımlar ile modern yorumlar arasında yöntem ve kavrayış bakımından ne tür farklar bulunmaktadır? Bu sorulara yanıt aramak amacıyla hem klasik dilbilgisi kaynakları hem de modern pragmatik ve anlambilimsel yaklaşımlar sistemli bir biçimde ele alınmıştır. Çalışmada yöntem olarak betimleyici ve karşılaştırmalı bir yöntem takip edilmiştir. Arapçada kip, büyük ölçüde fiil çekimleriyle ortaya konurken; kiplik ise edatlar, yardımcı fiiller, kalıplaşmış yapılar, bağlam ve konuşmacının niyeti gibi çeşitli unsurlarla ifade edilmektedir. Kipliğe dair muzâri fiilin kullanımı, kiplik belirten bazı edatlar ile belirli kalıplaşmış ifadeler örneklendirilmiştir. Bu yapıların, klasik belâgat disiplini olan meʿânî ilminin alt başlıklarıyla, özellikle haber çeşitleri, emir, nehy ve temenni gibi söylem türleriyle nasıl karşılık bulduğu açıklanmıştır. Ayrıca, kiplik bildiren ifadelerin bağlama bağlı olarak anlam kaymasına uğrayabileceği haller de gösterilmiştir. Elde edilen sonuçlar, Arapçada kipliğin sadece fiil çekimleri üzerine kurulu dilbilgisel yapılarla değil, aynı zamanda sözün bağlamı, kullanım amacı ve konuşmacının maksadıyla da şekillendiğini göstermektedir. Bu durum, Arapçanın kipliği ifade etme açısından oldukça zengin ve esnek bir özelliğe sahip olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak, kiplik yalnızca biçimbilimsel bir kategori değildir. Aynı zamanda bağlamla doğrudan ilişkilidir. Anlam açısından işlevsel bir role sahiptir. Sözceleme düzeyiyle yakından ilişkilidir. Bu yönüyle kiplik, işlevsel bir dilsel niteliktir. Bu açıdan çalışma, klasik dil anlayışı ile modern dilbilimsel kuramlar arasında bir köprü kurmakta ve Arapçada kiplik konusunu çok yönlü ele almaktadır.
Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belâgatı, Kiplik, Edat, Fiil, Bağlam, Anlam.
Abstract
The categories of tense, aspect, mood, and modality expressed by verb conjugations are fundamental linguistic elements that concern both the morphological and semantic aspects of linguistics. This study examines the concepts of mood and modality in Arabic within the framework of classical naḥw and ʿilm al-maʿānī understanding and modern linguistic systems, aiming to reveal the formal boundaries and meaning-based functioning of these two concepts. The main questions of the research are as follows; How are mood and modality defined in Arabic? Which structures express these two semantic categories? What are the differences between classical approaches and modern interpretations in terms of method and understanding? To answer these questions, both classical linguistics sources and modern pragmatic and semantic approaches have been systematically examined. A descriptive and comparative method was followed in the study. In Arabic, mood is largely expressed through verb conjugations, while modality is expressed through various elements such as prepositions, auxiliary verbs, fixed structures, context, and the speaker's intention. The use of the muḍāri verb in relation to modality, some prepositions indicating modality, and certain fixed expressions are given as examples. How these structures correspond to the subheadings of the classical discipline of rhetoric, ʿilm al-maʿānī, particularly types of discourse such as news, command, prohibition, and wish, has been explained. In addition, cases in which expressions indicating mood may undergo a shift in meaning depending on the context have been shown. The results obtained show that mood in Arabic is not only based on

grammatical structures built on verb conjugations but is also shaped by the context of the utterance, its purpose, and the speaker's intention. This situation demonstrates that Arabic has a rich and flexible feature in terms of expressing mood. In conclusion, mood is not merely a morphological category. It is also directly related to context. It has a functional role in terms of meaning. It is closely related to the level of enunciation. In this respect, mood is a functional linguistic quality. From this perspective, the study bridges the gap between classical language understanding and modern linguistic theories and addresses the issue of mood in Arabic from a multifaceted perspective.
Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Modality, Preposition, Verb, Context, Meaning.

Giriş

Kip (mood) ve kiplik (modality) terimleri hem klasik dilbilgisi hem de modern dilbilim yaklaşımlarında önemli yere sahip iki temel anlam kategorisidir.[1] Bu terimler genellikle fiil biçimleri üzerinden ele alınmakta; zaman, görünüş ve kip ile birlikte değerlendirilmektedir. Fakat bu iki kavram sadece fiil çekimleri ile sınırlı değillerdir. Aynı zamanda anlam, bağlam, konuşmacının niyeti ve kullanım amacına bağlı olarak çeşitlenen çok yönlü birer dilsel işlevdir.[2] Özellikle Arapça gibi biçimsel yapısı gelişmiş dillerde kip ve kiplik yalnızca dil içi unsurlarla gösterilmez. Aynı zamanda konuşmacının maksadı da belirleyici olur. Konuşur ile dinleyici arasındaki ilişki anlamı etkiler. İletişimin yönü ve ses tonu da kiplik üzerinde etkilidir. Bu özellikleriyle kiplik hem dil içi unsurlar hem de dil dışı göstergelerle meydana gelir.[3]

Dilbilimsel açıdan incelendiğinde, zaman, görünüş, kip ve kiplik kavramları çoğu zaman kesin çizgilerle ayrıştırılamamaktadır.[4] Bu nedenle söz konusu dört kategori, şeytan üçgenine benzetilmiş; aralarındaki sınırların geçişli olduğu vurgulanmış, işlevsel açıdan örtüştüklerine dikkat çekilmiştir.[5] Bu durumun temelinde sadece fiil çekimleri yer almaz. Ek yapıları ve yardımcı fiiller de bu yapıyı etkiler. Ancak biçimsel ögeler tek başına yeterli değildir. Dil dışı bağlam da kiplik üzerinde belirleyicidir.

1 Zeynel Kıran - Ayşe Eziler Kıran, *Dilbilime Giriş* (Ankara: Seçkin, 2018), 270-271.
2 Kıran - Kıran, *Dilbilime Giriş*, 257.
3 Eyup Akşit, *Arap Dilinde Sözcüklerin Kategorileri* (Ankara: Sonçağ Akademi, 2022), 220.
4 Abdulkadir el-Fâsî el-Fihrî, *el-Binâu'l-muvâziyyu: Nazariyyatun fî binai'l-kelime ve binai'l-cumle* (Kazablanka (Fas): Dâru Tubkâl, 1990), 81.
5 N. Engin Uzun, *Dilbilgisinin Temel Kavramları: Türkçe Üzerine Tartışmalar* (İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi, 2004), 143.

Konuşmanın gerçekleştiği zaman ve yer bu bağlamın parçalarıdır. Muhatabın statüsü anlamı şekillendirir. Konuşmacının psikolojik durumu da ifadenin yönünü etkiler.

Modern dilbilime göre kiplik sadece cümle içinde değerlendirilmez. Aynı zamanda sözce, söylem ve metin düzeyinde de ele alınır. Bu konuda özellikle anlam ve kullanım bağlamı önemlidir. Kiplik, bu yönleriyle sistemli şekilde incelenir.[6] Her ne kadar bu yaklaşım modern dilbilimle birlikte öne çıkmış olsa da klasik Arap dil geleneğinde de benzer bir anlayış vardır. Bu alanda en çok dikkat çeken disiplinlerden biri meʿânî ilmidir.[7] Meʿânî ilmi, anlamın sadece cümle yapısından oluşmadığını savunur. Konuşanın tutumu, muhatabın bilgi düzeyi ve sosyal durumu gibi etkenlerin de anlamı etkilediğini açıklar.[8]

Meʿânî ilmi, bu yönüyle yalnızca klasik bir anlambilim yaklaşımı değil; aynı zamanda pragmatik temelli bir anlam kuramı olarak da değerlendirilebilir. Konuşmacının sözünü muhatabın ruhsal ve sosyal durumuna göre biçimlendirme gerekliliği, bu disiplinin temel varsayımlarından biridir. Örneğin muhatap herhangi bir bilgiye sahip değilse, ifade sade bir yapı ile sunulmalı; şüphe taşıyorsa daha kuvvetli bir biçimde pekiştirilmeli; inkâr içindeyse söz, kesinlik bildiren öğelerle daha güçlü hâle getirilmelidir.[9] Bu yaklaşım, kiplik olgusunun yalnızca yapısal değil; bağlamsal bir yön taşıdığını açıkça ortaya koymaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Arap dilinde kip ve kiplik kavramlarını hem klasik dilbilgisi (nahiv ve belâgat) kaynakları hem de modern dilbilim kuramları ışığında incelemek; bu kavramların biçimbilimsel, anlamsal ve pragmatik düzeylerdeki işleyişini karşılaştırmalı olarak ortaya koymaktır. Bu bağlamda, klasik ve modern yaklaşımlar arasında kiplik olgusuna yüklenen anlamın nasıl farklılaştığı, hangi dilsel yapılarda ve bağlamsal örüntülerde ortaya çıktığı araştırılmaktadır.

[6] Kıran - Kıran, *Dilbilime Giriş*, 250-251.

[7] Akşit, *Arap Dilinde Sözcüklerin Kategorileri*, 218.

[8] Akif Özdoğan, *Arap Dili ve Belâgatında Lafız ve Anlam* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018), 134-135.

[9] Ebû Yaʻkūb Sirâcüddîn Yûsuf b. Ebî Bekr es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, thk. Abdülhamîd Hindâvî (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1421), 256-257.

Bu kapsamda çalışmanın temel araştırma soruları şu şekildedir: Arapçadaki kip ve kiplik kavramları nasıl tanımlanmakta? Modern dilbilimde kiplik hangi anlamlara ayrılır ve bağlamda nasıl incelenir? Kiplik yalnızca fiil biçimlerine mi dayanmaktadır; belirleyici olan başka etkenler de var mıdır?

Bu sorulara cevap aramak amacıyla çalışmada betimsel, karşılaştırmalı ve yorumlayıcı çözümleme yöntemleri bir arada kullanılmıştır. Çalışmanın veri seti; Kur'ân-ı Kerîm ayetleri, klasik Arap edebiyatı örnekleri, belâgat ve nahiv metinleri ile modern dilbilim kaynaklarından oluşmaktadır. Kiplik olgusuna dair değerlendirmelerde özellikle muzâri fiil çekimleri, kiplik belirten edatlar (لعلّ، قد، إن، لن vb.), yardımcı fiiller (ظنّ، حسب، علم, رأى vb.) ve bağlama duyarlı söylem yapıları ayrıntılı biçimde analiz edilmiştir.

Çalışma, dört temel aşamada yapılandırılmıştır:

1. Kip ve kiplik ayrımı, klasik ve modern kuramlar doğrultusunda açıklanmıştır.

2. Arapça örnek cümlelerde kiplik işaretleyicileri belirlenmiş ve işlevsel kullanımları analiz edilmiştir.

3. Her örneğin hangi kiplik türünü ne şekilde yansıttığı değerlendirilmiştir.

4. Elde edilen veriler, klasik nahiv ve meʿânî ilmi anlayışı ile modern yaklaşımlar karşılaştırılmıştır.

Çalışmada kullanılan başlıca dilsel unsurlar arasında haberî ve inşâî cümle yapıları, fiil çekimleri, yardımcı fiiller, kiplik bildiren edatlar, harf-isim yapıları, zan ve yakîn fiilleri bulunmaktadır. Ayrıca, yapılan analizlerde konuşmanın bağlamı, muhatabın durumu ve konuşmacının maksadı/niyeti gibi dil dışı göstergeler de dikkate alınmıştır.

Türkiye'de Arapçada kip ve kiplik üzerine çalışmalar genellikle morfolojik kip türlerinin tanıtılması veya söylem bağlaçlarının kiplik değeri ve retorik işleviyle sınırlıdır. Kip–kiplik ayrımını açıkça ortaya koyan ve haberî-inşâî cümleler, fiil çekimleri, kiplik edatları ile bağlam, muhatabın durumu ve konuşmacının niyetini birlikte değerlendiren bütüncül bir analiz azdır. Bu makale, söz konusu eksikliği gidermeye çalışarak konuyu

hem biçimsel hem de bağlamsal-işlevsel açıdan, klasik ve modern metin örnekleriyle ele almaktadır.

Arapçadaki kip ve kiplik sisteminin sağlıklı bir şekilde anlaşılabilmesi için öncelikle bu iki kavramın anlaşılması gerekmektedir. Aşağıda, bu iki kavramın dilbilimsel açıdan ayrımı ve kapsamı ele alınacaktır.

1. Kip ve Kipliğin Kavramsal Ayrımı

Kip, fiil çekimleri aracılığıyla ifade edilen bildirme, istek ya da emir gibi işlevlerin dilbilgisel karşılığıdır.[10] Kiplik ise konuşmacının bir önermeye yönelik tutumunu ve değerlendirmesini yansıtan; olasılık, kesinlik, istek, niyet, şaşkınlık, uyarı, nasihat, tehdit ve gereklilik gibi anlamları kapsayan üst düzey bir dilsel özelliktir.[11]

Bazı çalışmalarda kiplik, dil aracılığıyla aktarılan anlamları inceleyen anlambilimsel bir alan olarak tanımlanmakta; kip ise bu anlamların biçimsel ifadesini sağlayan, genellikle fiil çekimleriyle ortaya çıkan morfolojik bir kategori olarak değerlendirilmektedir.[12] Diğer bazı yaklaşımlarda ise kip ile kipliğin tamamen ayrı kategoriler olmadığı, aralarında bir parça-bütün ilişkisi bulunduğu ifade edilmektedir. Bu görüşe göre kip, kipliğin sadece bir yönünü oluşturmakta ve her iki kavram birbirini tamamlamaktadır. Örneğin "Ali burada fotoğraf çekmemelisin" ve Ali çevreye çöp atmamalısın cümlesindeki "-meli/-malı" eki, biçimbilimsel açıdan kip işlevi görürken; anlam bakımından kiplik düzeyinde bir "gereklilik" bildirir.[13]

Bir ifadenin kiplik değeri yalnızca fiil yapısına bağlı değildir. Bağlam, konuşmacının niyeti ve ses tonu gibi dil dışı unsurlar da bu değeri önemli ölçüde etkiler.[14] Örneğin "مَتَى قُلْتَ هَذَا؟" "Bunu ne zaman söyledin?" ifadesi, içinde bulunduğu bağlama göre farklı anlamlar kazanabilir:

[10] Ramazan Korkmaz, *Türk Dili El Kitabı* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2007), 241.
[11] Mehmet Hengirmen, *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü* (Ankara: Engin Yayıncılık, 2013), 103; Akşit, *Arap Dilinde Sözcüklerin Kategorileri*, 219.
[12] Sema Aslan Demir, "Türkiye Türkçesi İstek Kategorisine Semantik-Pragmatik Bir Yaklaşım", *38. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi (ICANAS)* (Ankara, 2011), 435-450.
[13] Caner Kerimoğlu, *Genel Dilbilime Giriş* (Ankara: Pegem Yayınları, 2014), 181.
[14] Akşit, *Arap Dilinde Sözcüklerin Kategorileri*, 220.

Bu ifade, gerçekten bir zaman bilgisi istemek amacıyla kullanılmış olabilir. Bu durumda cümle, hakiki bir soru olarak değerlendirilir.

Pragmatik kiplik (şüphe veya itham): Aynı cümle, başka bir bağlamda karşıdakini yalanlamak ya da itham etmek için de kullanılabilir. Konuşmacı bu yolla, muhatabın böyle bir sözü aslında hiç söylemediğini ima eder.[15]

Bu örnek, Arapçada kipliğin yalnızca fiil biçimlerinden ibaret olmadığını; söylem bağlamı,[16] konuşmacının niyeti ve iletişim ortamı gibi unsurların da kiplik anlamını belirlediğini ortaya koyar.[17] Kiplik, bu yönüyle bağlama duyarlı bir dilsel özelliktir.[18]Bu çerçevede, kip; kipliğin yüzeydeki biçimsel yansıması olarak görülebilirken, kiplik ise anlam, bağlam ve konuşmacının niyetine dayalı derin bir yorum katmanı olarak değerlendirilir.[19] Farklı nedenlerle kabul gören birçok tasnif biçimi ve terminoloji olmakla birlikte, modern dilbilimde kiplik genellikle dört alt türe ayrılır: epistemik, deontik, dinamik ve duygusal kiplik.[20]

Epistemik kiplik, konuşmacının bir yargının doğru olup olmadığına ya da gerçekleşme olasılığına dair kanaatini yansıtır.[21] Deontik kiplik, dil dışı bir otoriteye dayanan emir, yasak ve izin gibi yükümlülükleri ifade eder; bu bağlamda, bir eylemin yapılmasının gerekli, uygun ya da yasak olduğunu dile getirir.[22] Dinamik kiplik, konuşmacının bir işi yapma konusundaki fiziksel veya psikolojik yeterliliğini gösterir.[23] Duygusal kiplik ise konuşmacının bir duruma, eyleme ya da önermeye karşı hissettiği duygusal tutumu dile getirir. Duygusal kiplik, dili sadece bilgi aktaran bir araç olmaktan çıkararak; sevgi, korku, üzüntü, öfke, şaşkınlık, memnuniyet gibi öznel duyguların da ifade edilmesini sağlar.[24]

[15] Akşit, *Arap Dilinde Sözcüklerin Kategorileri*, 220.
[16] A. Sumru Özsoy vd., *Genel Dilbilim-II* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2013), 94.
[17] Kerimoğlu, *Genel Dilbilime Giriş*, 114.
[18] Kerimoğlu, *Genel Dilbilime Giriş*, 175-176.
[19] Demir, "Türkiye Türkçesi İstek Kategorisine Semantik-Pragmatik Bir Yaklaşım", 1/435-436.
[20] Sema Aslan Demir, *Türkiye Türkçesinde İsteme Anlam Birimi: Dilbilgisel ve Toplum Dilbilimsel Bir İnceleme* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007), 13.
[21] Frank Robert Palmer, *Mood and Modality* (Cambridge University Press, 2001), 8-9.
[22] Demir, *Türkiye Türkçesinde İsteme Anlam Birimi*, 196.
[23] Palmer, *Mood and Modality*, 9-10.
[24] Hilmi Uçan, *Dilbilim, Göstergebilim ve Edebiyat Eğitimi* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2016), 156-160; Caner Kerimoğlu, *Kiplik ve Kip* (Ankara: Pegem, 2021), 108.

Bu bağlamda, kiplik kategorilerinin dilsel yapılarda nasıl tezahür ettiğini anlamak için, her dilin özgün kip sistemine yakından bakmak gerekmektedir. Arapça'da kip genellikle üç temel yapıda incelenir: mâzî (geçmiş), muzâri (geniş/şimdiki/gelecek) ve emir (buyruk kipi). Ancak bu yapılar, yalnızca zamansal değil; bağlama göre kiplik anlamları da içerebilen yapılardır.[25]

2. Meʿânî İlminin Kip ve Kipliğe Yaklaşımı

Klasik belâgatın alt disiplinlerinden biri olan meʿânî ilmi, sözün bağlama uygun biçimde nasıl düzenlenmesi gerektiğini incelemektedir.[26]Bu yönüyle, modern dilbilimdeki kiplik kuramlarıyla önemli ölçüde benzerlik göstermektedir.[27] Meʿânî, sözün muhatabın hâli, psikolojik durumu, sosyal konumu ve iletişim bağlamı gibi çeşitli etkenlere göre şekillendirilmesini esas alır.[28] Bu çerçevede kiplik, yalnızca dilbilgisel bir olgu değil; aynı zamanda anlamsal, pragmatik ve söylemsel düzeylerde değerlendirilmesi gereken bir yapıdır.[29]

Arapçada kiplik kavramı klasik kaynaklarda açıkça tanımlanmamış olmakla birlikte, haber ve inşâ cümleleri arasındaki ayrım üzerinden dolaylı biçimde ele alınmıştır.[30] Haber cümleleri, doğruluk ya da yanlışlık yargısına açıkken;[31] inşâî cümleler -emir, yasak, dilek, soru gibi- bu türden mantıksal değerlendirmelere kapalıdır.[32] Bu ayrım, modern dilbilimdeki kiplik türleriyle örtüşmektedir.

Meʿânî âlimlerine göre, konuşmacı sözünü oluştururken muhatabın durumunu ve bilgi düzeyini dikkate almalıdır. Zira gereksiz ayrıntılarla muhatabı meşgul etmek veya ihtiyaç fazlası söz söylemek, "boş sözler

[25] Akşit, *Arap Dilinde Sözcüklerin Kategorileri*, 218-223.
[26] Ebû'l-Meʿâlî Muḥammed b. ʿAbdurrahman el-Kazvînî, *el-Îzâh fî 'ulûmi'l-belâga*, thk. Muhammed Abdülmünim el-Hafâcî (Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1431), 1/52.
[27] Akşit, *Arap Dilinde Sözcüklerin Kategorileri*, 218.
[28] Özdoğan, *Arap Dili ve Belâgatında Lafız ve Anlam*, 134-135.
[29] Kıran - Kıran, *Dilbilime Giriş*, 175.
[30] Akşit, *Arap Dilinde Sözcüklerin Kategorileri*, 218.
[31] Ebû'l-Meʿâlî Muhammed b. Abdurrahman el-Kazvînî, *Telhîsü'l-Miftâh*, thk. Yasin el-Eyyûbî (Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, 1423), 47.
[32] Abdülaziz Atîk, *İlmu'l-meânî* (Beyrut: Dâru'n-Nahda el-Arabiyye, 2009), 70.

sarf etmek"le itham edilmesine yol açabilir. Bu nedenle iletinin içeriği, muhatabın bilgi ihtiyacı kadar olmalıdır.[33]

Eğer muhatap, söz konusu konuda hiçbir ön bilgiye sahip değilse, konuşmacı basit ve açık bir ifadeyle mesajını doğrudan iletmelidir. Örneğin "خَالِدٌ قَائِمٌ" "Halit ayaktadır." Şayet muhatap, Halid'in ayakta olup olmadığı konusunda bir tereddüt içindeyse, bu durumda konuşmacı ifadesine vurgu (te'kîd) katarak anlamı daha güçlü hâle getirir: "إِنَّ خَالِدًا قَائِمٌ" "Kesinlikle Halit ayaktadır." Ancak muhatap Halid'in ayakta olduğunu açıkça reddediyorsa, konuşmacının ifadesini daha da pekiştirmesi gerekir. Bu durumda yemîn (yemin) ve lâm-ı te'kîd kullanarak sözünü kuvvetlendirir: "وَاللهِ إِنَّ خَالِدًا لَقَائِمٌ" "Vallahi, Halit ayaktadır."[34] Bu örnekler, meʿânî ilminin bağlama duyarlı anlatım ilkeleri çerçevesinde, sözün muhatabın durumuna göre nasıl şekillendirilmesi gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır.

3. Haber ve İnşâî Cümlelerde Kiplik

Klasik Arap belâgatına göre cümleler, haberî ve inşâî olmak üzere iki ana türe ayrılmaktadır. Haber cümleleri, doğruluk ya da yanlışlık değerlendirmesine açık ifadelerdir. Buna karşılık, inşâî cümleler genellikle emir, nida, dilek veya soru gibi işlevsel yapılarla oluşturulur ve bu nedenle mantıksal doğruluk-yalan kıstaslarına uygun değildir.[35] Örneğin "خَالِدٌ نَظَرَ" "Halit baktı." ifadesi bir haber cümlesidir. "أُنْظُرْ يَا خَالِدُ" "Halit, bak!" ifadesi ise bir inşâî cümledir.

Ancak kimi yapılar, dış görünüş itibarıyla haber cümlesi olsa da içerdiği anlam yönünden inşâî işlev taşıyabilir. Örneğin, وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ[36] ayetinde geçen يُرْضِعْنَ fiili biçimsel olarak "emzirirler" anlamında haber kipinde görünmekle birlikte, anlam açısından "Anneler çocuklarını iki yıl emzirsinler" şeklinde inşâî bir yön taşımaktadır.[37]

[33] Akşit, *Arap Dilinde Sözcüklerin Kategorileri*, 218.

[34] Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, 256-257.

[35] Ahmed Matlûb, *Esâlîbu'l-belâga* (Kuveyt: Vekâletu'l-Matbûa', 1980), 86-107.

[36] *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009), el-Bakara 2/233.

[37] Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Sehl ez-Zeccâc, *Meʿâni'l-Kur'ân ve iʿrâbuhu*, thk. Abdulcelîl Abduh Şelebî (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1988), 5/187; Ebû İsḥâḳ Aḥmed b. Muḥammed b. İbrâhîm eṣ-Ṣaʿlebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, thk. Heyet (Cidde: y.y., 1436), 6/182; Ebû'l-Ḳâsım Maḥmûd b. ʿAmr ez-Zemaḫşerî, *el-Keşşâf ʿan ḥaḳâîḳı ğavâmiḍi't-tenzîl* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-ʿArabî, 1407), 1/287.

Benzer şekilde, "فَهَلْ يُهْلَكُ إِلَّا ٱلْقَوْمُ ٱلْفَاسِقُونَ" ifadesi yapısal olarak istifhâm (soru) kipinde olmakla beraber, bağlam dikkate alındığında haber anlamı taşımaktadır:[38] "Günaha sapanlardan başkası helâk edilmez."[39]

Bu tür örnekler, kipliğin yalnızca fiil yapısına indirgenemeyeceğini; bağlamsal değerlendirme ile birlikte ele alınması gerektiğini göstermektedir.[40] Meʿânî ilminin bu yaklaşımı, modern dilbilimdeki sözceleme, söylem ve metin çözümlemeleriyle doğrudan örtüşmektedir. Klasik İslami ilimlerde, özellikle fıkıh, fıkıh usûlü, kelâm, tefsir ve belâgat alanlarında, bağlama dayalı anlam yorumlarına sıkça başvurulmuştur. Sözün nasıl ve ne şekilde kurulması gerektiği, konuşmacının sosyal konumu, niyeti ve muhatabın hâli gibi birçok etken bu ilimde anlamın belirleyicisi olarak kabul edilmektedir.[41]

Bu bağlamda, konuşmacının cümlesini muhatabın durumuna göre biçimlendirmesi gerekir. Yukarıda "خَالِدٌ قَائِمٌ" cümlesi özelinde verilen örnekte olduğu gibi bir konuda muhatap bilgisiz ise, ifade yalın tutulmalı; tereddüt içindeyse, söz kuvvetlendirilmeli; muhatap inkâr içindeyse, daha güçlü bir vurgu yapılmalıdır. Bu sistematik yöntem, meʿânî ilmini yalnızca klasik bir anlambilim disiplini olarak değil; aynı zamanda bağlama duyarlı bir edimbilim (pragmatik) kuramı olarak değerlendirmeyi mümkün kılmaktadır.[42]

4. Kipliğin Arapça Fiillerle İfadesi

Klasik Arapça'da fiiller; mâzî (geçmiş), muzâri (şimdiki-gelecek) ve emir (buyruk) olmak üzere üç temel kipte değerlendirilir.[43] Bu fiiller, bazı nahiv unsurlarıyla birlikte farklı anlamlar kazanabilir. Özellikle muzâri fiil, nasb ve cezm edatları ya da te'kîd harfleriyle kullanıldığında, yapı

[38] Zeccâc, *Meʿâni'l-Kur'ân ve i'râbuhu*, 4/448; Ebü'l-Fażl Celâlüddîn ʿAbdurraḥmân b. Ebî Bekr b. Muḥammed el-Ḫuḍayrî es-Süyûṭî, *el-İtḳân fî ʿulûmi'l-Ḳur'ân*, thk. Muḥammed Ebû'l-Faḍl İbrâhîm (b.y.: el-Heyʾetu'l-Mıṣriyyeti'l-ʿAmme li'l-Kuttâb, 1394), 3/268.

[39] el-Ahkâf 46/35.

[40] Kıran - Kıran, *Dilbilime Giriş*, 175, 180, 185.

[41] Akşit, *Arap Dilinde Sözcüklerin Kategorileri*, 218.

[42] Akşit, *Arap Dilinde Sözcüklerin Kategorileri*, 218.

[43] Ebû Bişr ʿAmr b. ʿOs̱mân b. Ḳanber el-Ḥâris̱î Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, thk. ʿAbdusselâm Muḥammed Hârûn (Kahire: Mektebetu'l-Ḫâncî, 1408), 1/12.

bakımından teklif, şart ya da kesinlik gibi anlamlara işaret edebilir.[44] Bu nedenle, mâzî, muzâri ve emir fiillerin hangi gramer yapılarında ne tür anlamlar taşıdığı ayrı ayrı incelenmelidir.

4.1. Mâzî Fiilin Anlamsal İşlevi

Arapçada mâzî fiil, esas itibarıyla geçmişte gerçekleşmiş bir eylemi bildirmek için kullanılır.[45] Ancak klasik metinlerde mâzî kipinin işlevi yalnızca zamanla sınırlı değildir; bağlama göre dua, temenni, kesinlik, haber verme veya mecazi anlamlar taşıyabilir.[46] Bu yönüyle mâzî fiil, kiplik anlamlarının önemli taşıyıcılarından biridir. Örneğin, "نَصَرَ اللهُ الْمُسْلِمِينَ" cümlesi söz dizimi açısından geçmiş zaman kipinde "Allah Müslümanlara yardım etti anlamına gelebileceği gibi, "Allah Müslümanlara yardım etsin." şeklinde dua (inşâ) anlamına gelebilir.[47]

Benzer şekilde, Kur'ân-ı Kerîm'de geçen "قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ" *"Mü'minler, gerçekten kurtuluşa ermişlerdir."*[48] ayetinde "قَدْ" edatıyla birlikte kullanılan mâzî fiil, gerçekleşmişlik vurgusu taşısa da[49], müminlerin kurtuluşa ereceğine dair kesinlik ve haber bildiren kiplik anlamı içerir.[50] Bu örnekler, mâzî fiilin bağlama göre farklı kiplik işlevleri üstlenebileceğini göstermektedir.

4.2. Muzâri Fiillerde Kip

Muzâri fiil, Arapçada yalnızca şimdiki ve gelecek zamanı ifade etmekle kalmaz; farklı nahvî yapılarla birleşerek çok çeşitli kiplik anlamları da kazanır. Muzâri fiile eklenen edatlar, vurgulama unsurları ve bağlamsal faktörler, bu kipin sadece zaman göstergesi değil; aynı zamanda olasılık, emir, temenni, şart, niyet ve kesinlik gibi kiplik türlerini taşımasına imkân tanır.[51] Bu yönüyle muzâri fiil, Arapçadaki kiplik sisteminin merkezî yapı taşlarından biridir. Aşağıda, muzâri fiilin anlam katmanları; yani

[44] Akşit, *Arap Dilinde Sözcüklerin Kategorileri*, 217-223.
[45] Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 1/12.
[46] Fâdıl Sâlih es-Sâmerrâî, *Meânî'n-nahv* (Amman: Dâru'l-Fikr, 2000), 3/308-322.
[47] Mustafa Meral Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Sarf* (İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2009), 116-118.
[48] el-Mü'minûn 23/1.
[49] Sâmerrâî, *Meânî'n-nahv*, 3/309.
[50] Zemaḫşerî, *el-Keşşâf*, 3/174.
[51] Sâmerrâî, *Meânî'n-nahv*, 3/323-334.

kazandığı kiplik türleri, bu türleri ortaya çıkaran nahvî unsurlar ve örnek kullanımlarıyla birlikte açıklanacaktır:

4.2.1. Emir

Arapçada muzâri fiilin başına "لِ" (lâmü'l-emr) edatı getirildiğinde fiil cezmedilir ve emir anlamı kazanır. Bu yapı özellikle üçüncü şahıs için kullanılır ve doğrudan buyruk, teşvik, tavsiye ya da temenni bildirebilir:[52]

"يَكْتُبُ" "Yazıyor"

"لِيَكْتُبْ" "Yazsın!"

Örneğin "فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا" *"Salih amel işlesin!"*[53] ayetindeki "فَلْيَعْمَلْ" ifadesi, yalnızca bir emir anlamı taşımakla kalmaz; aynı zamanda ahlâkî bir yükümlülük ve teşvik anlamı taşır.[54] Benzer şekilde, Peygamber Efendimizin "فَلْيَقُلْ خَيْرًا أَوْ لِيَصْمُتْ" "Ya hayır söylesin ya da sussun."[55] hadisinde yer alan ifadeler de kipliğin emir ve tavsiye anlamında kullanımını gösterir.[56]

Bu örneklerde, muzâri fiil hem sosyal bir tavsiye hem de ahlaki bir görev şeklinde yorumlanabilecek kiplik değerleri taşır.

4.2.2. Dilek-İstek Kipi

Muzâri fiilin başına "أَنْ" edatı ve öncesine "أَرَادَ" fiili geldiğinde bu yapı dilek, niyet, istek veya beklenti gibi kiplik anlamlarını ifade eder.[57] Bu kip özellikle konuşmacının öznel tutumunu veya niyetini belirtir. Örneğin, "أُرِيدُ أَنْ يَأْتِيَ" ifadesi "Gelmesini istiyorum" şeklinde çevrilir. Burada fiil biçimsel açıdan gelecek zamanla ilgili bir beklentiyi yansıtsa da, asıl işlev konuşmacının niyetini aktarmaktır.

Kur'ân'da geçen "يُرِيدُ اللهُ أَنْ يُخَفِّفَ عَنكُمْ" *"Allah sizin yükünüzü hafifletmek istiyor"*[58] ayeti de bu kipliğe örnektir. Bu yapı, ilahi irade ve muradı ifade

[52] Akşit, *Arap Dilinde Sözcüklerin Kategorileri*, 221.
[53] el-Kehf 18/110.
[54] Me'mûn Hammûş, *et-Tefsîrü'l-me'mûn alâ menheci't-tenzîl ve's-sahîhi'l-mesnûn* (Dımaşk, y.y. 2007), 4/629.
[55] Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmiʿu's-ṣaḥîḥ*, nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr (b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001), Edeb, 31.
[56] Komisyon, *Hadislerle İslam* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2024), 1/595.
[57] Akşit, *Arap Dilinde Sözcüklerin Kategorileri*, 221.
[58] en-Nisâ 4/28.

ederken, aynı zamanda güçlü bir niyet kipliği taşır.[59] Bu tür kullanımlar, dilin yalnızca bilgi verme aracı değil; aynı zamanda konuşmacının iç dünyasını, beklentilerini ve yönelimlerini ifade etme gücünü de ortaya koyar.

4.2.3. Şart Kipi

Şart kipliği, bir eylemin gerçekleşmesini başka bir eyleme bağlar ve sonuç fiilinin şart fiiline bağlı olduğunu gösterir.[60] Bu kiplik türü, konuşmacının muhtemel bir durumu varsayarak ona bağlı bir sonucu ifade etmesini sağlar. Arapçada bu yapının elde edilme yöntemlerinden biri de muzâri fiilin şart edatlarıyla birlikte kullanılmasıdır.[61]

Örneğin, "إِنْ تَزُرْنِي أُكْرِمْكَ" "Beni ziyaret edersen sana ikramda bulunurum" cümlesinde ilk fiil "تَزُرْنِي" şart fiilidir; ikinci fiil olan "أُكْرِمْكَ" ise ona bağlı sonuç fiilidir.[62] Bu yapı, sebep-sonuç ilişkisi üzerinden koşullu bir kiplik anlamı taşır.

"إِن تَنصُرُوا اللَّهَ يَنصُرْكُمْ" *"Eğer Allah'a yardım ederseniz, O da size yardım eder."*[63] ayeti de şart kipliğinin tipik bir örneğidir. Burada, Allah'ın yardım etmesi şart koşuluna bağlı olarak ifade edilmiştir. Bu tür yapılar, Arapçada kipliğin yalnızca fiil biçimlerinden ibaret olmadığını; bağlam, neden-sonuç ilişkisi ve koşulluluk yoluyla da anlam derinliği kazandığını ortaya koyar.

4.2.4. Kesinlik / Pekiştirme Kipi

Arapçada kesinlik veya pekiştirme kipliği, muzâri fiilin başına te'kîd lâmı (لَ) ve sonuna te'kîd nûnu (نَّ-نْ) getirilerek oluşturulur. Bu yapı, fiile yüksek düzeyde kesinlik, kararlılık, tehdit ya da vaat gibi anlamlar yükler.[64]

Örneğin, "وَلَئِنْ لَمْ يَفْعَلْ مَا آمُرُهُ لَيُسْجَنَنَّ وَلَيَكُونًا مِنَ الصَّاغِرِينَ" *"Andolsun, eğer emrettiğimi yapmazsa, mutlaka zindana atılacak ve zillete uğrayanlardan olacak."*[65]

[59] Zemaḫşerî, *el-Keşşâf*, 1/502.
[60] Doğan Aksan, *Anlambilim Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi* (Bilgi Yayınevi, 2016), 240.
[61] Sâmerrâî, *Meânî'n-nahv*, 4/5.
[62] Komisyon, *el-Belâğa 2: el-Meʿânî* (Medine: Câmiatü'l-Medîne el-Âlemiyye, 1433), 307.
[63] Muhammed 47/7.
[64] Akşit, *Arap Dilinde Sözcüklerin Kategorileri*, 221.
[65] Yûsuf 12/32.

ayetinde geçen "لَيُسْجَنَنَّ" ifadesi "mutlaka zindana atılacak" anlamındadır. "لَيَكُونًا" ifadesi ise "kesinlikle olacak" anlamına gelir. Bu fiillerde hem lâm-ı te'kîd hem de nûn-ı te'kîd kullanılarak fiilin kesinliği vurgulanmıştır. Bu tür kullanım, özellikle kararlı ifadeler, güçlü vaatler veya tehdit bildiren cümlelerde yer alır.[66]

Yine "وَلَيَنصُرَنَّ اللَّهُ مَن يَنصُرُهُ" *"Allah, kendisine yardım edenlere mutlaka yardım edecektir."*[67] ayeti bu kipliğe diğer bir örnektir. "لَيَنصُرَنَّ" fiilinde geçen vurgulu yapı, ilahî yardımın kaçınılmaz ve kesin olduğunu ifade etmektedir.[68]

Bu kiplik türü, yalnızca gramer unsurlarına değil, aynı zamanda bağlama ve söylemdeki pragmatik vurgulara da dayanır. Böylece, Arapçada pekiştirme ve kesinlik bildiren yapıların, dilin işlevsel zenginliğini artırdığı görülür.

4.3. Emir Fiillerde Kip

Arapçada emir kipi, bir eylemin gerçekleştirilmesini isteme amacıyla kullanılsa da, bağlama ve kullanım niyetine bağlı olarak çok çeşitli anlamlar kazanabilir. Bu yapı, yalnızca doğrudan buyruk içeren durumlarla sınırlı kalmaz; teşvik, tavsiye, nezaket, dua, temenni, tevekkül, tehdit veya uyarı gibi anlamlara da bürünebilir.[69]

Örneğin, "لِيَكْتُبْ" yapısı, bağlama göre "yazsın", "yazmayı denesin", "yazması güzel olur" veya "yazması gerekir" şeklinde farklı niyetler ifade edebilir. Bu çok yönlülük, muzâri fiile getirilen emir lâmının (لِ) bağlamla birlikte değerlendirilmesini zorunlu kılar.[70]

Örneğin *"اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ"* "Rabbinin adıyla oku!"[71] ayetinde geçen "اقْرَأْ" emri, sadece "oku" demekle kalmaz; peygamberlik misyonunun başlangıcını simgeler ve bir ilahî görev çağrısı içerir.[72] Bu da emir kipinin, bağlama göre çok farklı anlamlar taşıyabileceğini gösterir.

[66] Sâmerrâî, *Meânî'n-nahv*, 4/155-157.
[67] el-Hac 22/40.
[68] Ebû ʿAbdillâh Faḫrüddîn Muḥammed b. Ömer b. Ḥüseyn er-Râzî, *Mefâtîḥu'l-ğayb* (Beyrut: Dâru İḥyâi't-Turâsi'l-ʿArabî, 1420), 23/230.
[69] Ebû'l-Ḥuseyn Aḥmed b. Fâris el-Ḳazvînî İbn Fâris, *eṣ-Ṣâḥibî fî fıḳhi'l-luġa ve süneni'l-ʿArab fî kelâmihâ* (b.y.: y.y., 1418/1997), 138-140.
[70] Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, 318-319.
[71] el-Alak 96/1.
[72] Hammûş, *et-Tefsîrü'l-me'mûn*, 8/497.

Bu çeşitlilik, Arapçada kiplik bildiren yapıların yalnızca gramatik formüllerle değil; anlam, niyet ve bağlam ilişkisiyle çok boyutlu bir anlam alanı sunduğunu ortaya koymaktadır.

5. Yardımcı Fiillerle Kiplik Bildirimi

Arap dilinde kiplik, yalnızca fiil sîgalarıyla değil; yardımcı fiiller (أَفْعَالُ ve أَفْعَالُ ٱلْيَقِينِ ٱلظَّنِّ) aracılığıyla da ifade edilebilir. Bu yapılarda konuşmacının ifadeye kattığı kanaat, tahmin ya da kesinlik derecesi, kiplik anlamını belirler.[73]

5.1. Zan Fiilleri (أَفْعَالُ ٱلظَّنِّ)

Konuşmacı, dile getirdiği önermeye ilişkin kesin bir bilgiye sahip değilse ve yargısını bir tahmine dayandırıyorsa, bu durumda Arapçada zan fiilleri kullanılır. Türkçeye genellikle "zannetti" ya da "sandı" şeklinde çevrilen yaygın zan fiilleri şunlardır: ظَنَّ، حَسِبَ، خَالَ، زَعَمَ. Dilbilgisel olarak iki mef'ul (nesne) alarak kullanılırlar ve genellikle mübteda-haber yapısındaki bir isim cümlesiyle birlikte gelirler.[74]

Örneğin mübteda ve haberden oluşan خَالِدٌ مَرِيضٌ "Halit hastadır." cümlesi, zan fiilinden biri olan ظَنَّ ile kurulduğunda şu şekilde olur: أَظُنُّ خَالِدا مَرِيضًا "Zannediyorum ki Halit hasta." Bu örnekte ikinci cümle, konuşmacının söz konusu yargıya kesin bir bilgiyle değil, tahmine dayalı olarak ulaştığını göstermektedir. Dolayısıyla cümle, kiplik anlamı taşır. Çünkü burada yalnızca bir durumun ifade edilmesi değil, aynı zamanda konuşmacının o duruma ilişkin kişisel değerlendirmesi yer almaktadır.[75]

5.2. Yakîn Fiilleri (أَفْعَالُ ٱلْيَقِينِ)

Konuşmacının, dile getirdiği yargı hakkında tam bir eminlik taşıdığı durumlarda zan fiilleri yerine yakîn fiilleri kullanılır. Bu fiiller de iki mef'ul alarak genellikle isim cümleleriyle birlikte gelir.[76] Sık kullanılan yakîn

[73] Akşit, *Arap Dilinde Sözcüklerin Kategorileri*, 221-222.
[74] Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 1/39-41; Sâmerrâî, *Meânî'n-nahv*, 2/19-26.
[75] Akşit, *Arap Dilinde Sözcüklerin Kategorileri*, 222.
[76] Sâmerrâî, *Meânî'n-nahv*, 2/7-22.

fiilleri Türkçeye "bildi" şeklinde çevrilen عَلِمَ, رَأَى, دَرَى, وَجَدَ, أَلْفَى fiileridir.[77] Bu fiillerle kurulan cümlelerde konuşmacı, yargının doğruluğuna kesin bir şekilde inandığını ifade eder. Örneğin "عليٌّ مَرِيضٌ" "Ali hasta." cümlesi yakîn fiillerinden "عَلِمَ" ile kurulduğunda "أَعْلَمُ عليًّا مَرِيضًا" "Biliyorum ki Ali hasta." şeklini alır. Konuşan bu cümlesinde ifade ettiği yargıya dair tam bir bilgi ve eminlik taşıdığını gösterir. Dolayısıyla cümle, yakîn kipliği içermektedir. Zira burada sadece bir durumun varlığından değil, aynı zamanda konuşmacının bu duruma ilişkin kesin bilgisinden söz edilmektedir.

Bununla birlikte, bazı durumlarda biçimsel olarak zan anlamı taşıyan fiiller, bağlamın etkisiyle yakîn (kesinlik) anlamı kazanabilir.[78] Örneğin "اَلَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلَاقُو رَبِّهِمْ وَأَنَّهُمْ إِلَيْهِ رَاجِعُونَ" ayeti bu duruma örnektir. Buradaki "يَظُنُّونَ" fiili anlam itibarıyla "zan" ifade ediyor gibi görünse de, bağlam dikkate alındığında "kesin bilgi" manası taşımaktadır. Çünkü bu ayette sözü edilen kimseler, Rablerine kavuşacaklarına dair sadece bir ihtimal değil, güçlü bir iman taşımaktadırlar. Bu nedenle ayetin anlamı, "Rablerine kavuşacaklarına dair bir zan içindedirler." şeklinde değil, "Rablerine kavuşacaklarını kesin olarak bilirler."[79] şeklinde anlaşılmalıdır.[80]

6. Kipliğin Anlamsal Türleri

Kiplik, yalnızca fiilin biçimsel özellikleriyle sınırlı kalmayan; anlam ve kullanım bağlamında da değerlendirilmesi gereken bir dilsel yapıdır.[81] Arapçada kiplik, çoğunlukla konuşmacının önermeye yönelik tutumunu, kanaatini veya beklentisini yansıtan ifade kalıplarıyla ortaya çıkar. Bu durum, dilin yalnızca yapısal yönünü değil; aynı zamanda anlam ve bağlam ilişkisini de dikkate alan bütüncül bir yaklaşımı gerekli kılar. Olasılık, umut, korku, zorunluluk ve yeterlilik gibi kiplik türleri, genel-

[77] Akşit, *Arap Dilinde Sözcüklerin Kategorileri*, 222.

[78] Ebû'l-Bekâ Yaʿîş b. Ali İbn Yaʿîş, *Şerhu'l-Mufassal li'z-Zemahşerî*, thk. İmîl Bedî' Yakup (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422), 4/323.

[79] el-Bakara 2/46.

[80] Zan kelimesi, iki delilin çatışması hâlinde birinin diğerine göre daha baskın çıkması durumunu ifade eder. Bu baskınlık bazen o kadar kuvvetlenebilir ki, fiil bilgi ve yakîn (kesin kanaat) anlamında kullanılır. Nitekim ayette geçen "يظنون" (zannediyorlar) ifadesi, bilgi ve yakîn anlamındadır. İbn Yaʿîş, *Şerhu'l-Mufassal*, 4/555.

[81] Kerimoğlu, *Genel Dilbilime Giriş*, 175-176.

likle fiillerin yapısına eşlik eden edatlar, yardımcı fiiller ya da harf-i cer + isim grupları aracılığıyla ifade edilir. Bu tür yapılar, cümleye bağlama göre farklı kiplik anlamları kazandırarak, sözün işlevini ve konuşanın niyetini daha açık hâle getirir.[82]

6.1. Olasılık Kipliği (الاحْتِمَالُ)

Arapçada "olasılık" anlamı, bağlama ve ifadeye göre farklı biçimlerde ortaya çıkabilir. Bu kiplik, özellikle muhtemel bir olayın ifade edildiği durumlarda kullanılır. Aşağıda Arapça'da olasılık anlamı taşıyan bazı kalıplar verilmiştir:

1. قَدْ: Muzârî fiille birlikte kullanıldığında olasılık anlamı taşır. Örneğin "قد يشفي المريض" "Hasta iyileşebilir." ve "قد يصدق الكذوب" "Yalancı doğru söyleyebilir." cümlelerinde olduğu gibi. Bununla birlikte, kesinlik anlamı da ifade edebilir. Örneğin "قد يعلم الله المعوقين منكم والقائلين لإخوانهم هلم إلينا" *"Allah, içinizden engel çıkaranları ve kardeşlerine 'bize gelin' diyenleri gerçekten bilir."*[83] ayetinde olduğu gibi. Bu iki anlam arasında ayrımı ise bağlam (karîneler) belirler.[84]

2. رُبَّمَا: "Belki" anlamında kullanılır; ihtimalli bir durum bildirir.

3. يُمْكِنُ أَنْ: "Olasıdır ki..." anlamında kullanılır; ihtimal kipliğini yükler.

4. مِنَ ٱلْمُحْتَمَلِ أَنْ: "Muhtemeldir ki..." ifadesini karşılar; ihtimale dayalı yargılar için tercih edilir.

Bu yapılar, aynı anlama gelen "Halit yarın gelebilir." cümlesini Arapçada şu şekillerde/ farklı varyasyonlarda karşılar: "قَدْ يَأْتِي خَالِدٌ غَدًا", "رُبَّمَا يَأْتِي خَالِدٌ غَدًا", "يُمْكِنُ أَنْ يَأْتِيَ خَالِدٌ غَدًا", "مِنَ ٱلْمُحْتَمَلِ أَنْ يَأْتِيَ خَالِدٌ غَدًا".

6.2. Ümit ve Korku Kipliği (لَعَلَّ)

Arapçada "لَعَلَّ" edatı, bağlama göre iki farklı kiplik türünü ifade edebilir: Ümit (ترجّي) ve korku-endişe (إشفاق). Bu ayrım, edatla kurulan önermenin anlam yönelimine göre şekillenir. Eğer önerme, gerçekleşmesi istenen olumlu bir durumu bildiriyorsa, "لَعَلَّ" ümit kipliğini ifade eder. Buna karşılık, önerme arzu edilmeyen veya korkulan bir durumu yansıtıyorsa,

[82] Akşit, *Arap Dilinde Sözcüklerin Kategorileri*, 222-223.
[83] el-Ahzâb 33/18.
[84] Sâmerrâî, *Meânî'n-nahv*, 3/39.

aynı edat bu kez korku ve endişe kipliği anlamı kazanır.[85] Örneğin, "لَعَلَّ اللهَ يَرْحَمُنَا" "Umulur ki Allah bizi bağışlar." cümlesinde, gerçekleşmesi arzu edilen bir durum söz konusu olduğundan "لَعَلَّ" edatı teraccî yani ümit anlamı taşır. Fakat "لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ" *"Umulur ki sakınırsınız."*[86] ifadesindeki "لعلّ" ise, Allah'ın kullarından takvâ umduğu anlamında değil, onların takvâya yönelmeleri için yaratıldığını bildiren mecazî bir üsluptur; zira Allah, gaybı bilendir ve ummak fiili O'na isnat edilemez.[87] Buna karşılık, "لَعَلَّ العدوَّ يَقْتَرِبُ" "Korkarım ki düşman yaklaşıyor." ve "لعلَّه يُهينُني" "Korkarım ki bana hakaret eder."[88] cümlelerinde, gerçekleşmesi istenmeyen, endişe verici bir durumu anlattığı için "لَعَلَّ" bu defa işfâk, yani korku kipliğini bildirir.

Bu bağlamda, "لَعَلَّ" edatını Türkçeye her zaman "umulur ki" şeklinde çevirmek doğru değildir. Özellikle tehlikeli veya olumsuz durumlar söz konusuysa, bu edat "korkarım ki" şeklinde çevrilmelidir. Böylece hem bağlam hem de konuşmacının psikolojik tutumu daha doğru biçimde yansıtılmış olur. Zira "لَعَلَّ", Arapçada kiplik anlamlarının önemli göstergelerinden biridir ve farklı kiplik türlerini ifade edebilmesi bakımından hem anlamsal hem de edimbilimsel düzeyde dikkatle değerlendirilmelidir.[89]

6.3. Zorunluluk/Gereklilik Kipliği (الضَّرُورَةُ)

Arapçada "zorunluluk" anlamı, bağlama göre bazen emir fiille doğrudan ifade edilse de genellikle çeşitli kalıplaşmış yapılar aracılığıyla dile getirilir. Bu anlamı ifade eden yaygın kalıplar arasında "يَنبَغِي", "يَجِبُ", "يَلْزَمُ" gibi zorunluluk bildiren yardımcı fiiller ile "مِنَ الْوَاجِبِ", "مِنَ الضَّرُورِيِّ" gibi harf-i cer + isim yapısına dayalı ifadeler yer alır. Bu tür yapılar, bir eylemin yapılmasının gerekli veya zorunlu olduğunu bildiren kiplik anlamlarını taşır.[90] Emir fiile örnek olarak "لِيُنفِقْ ذُو سَعَةٍ مِن سَعَتِهِ" *"Eli geniş olan, elinin genişliğine göre nafaka versin."*[91] ayeti verilebilir. Burada yer alan muzâri fiilin başındaki "لِ" edatı, güçlü bir buyruk ve yükümlülük anlamı taşıyarak

[85] İbn Yaʿîş, *Şerhu'l-Mufassal*, 4/571-572.
[86] el-Bakara 2/21,63,179,183; el-En'âm 6/153; el-A'râf 7/171.
[87] Zemaḫşerî, *el-Keşşâf*, 1/92.
[88] Zemaḫşerî, *el-Keşşâf*, 1/91.
[89] Akşit, *Arap Dilinde Sözcüklerin Kategorileri*, 223.
[90] Akşit, *Arap Dilinde Sözcüklerin Kategorileri*, 223.
[91] et-Talâk 65/7.

deontik kiplik bildirir. Zorunluluk bildiren yardımcı fiillere örnek olarak aşağıdaki cümlelerin hepsi "Halit'in yarın gelmesi gerekir." anlamında zorunluluk kipini ifade ederler: "يَجِبُ أَنْ يَأْتِيَ خَالِدٌ غَدًا", "مِنَ الْوَاجِبِ أَنْ يَأْتِيَ خَالِدٌ غَدًا", "مِنَ الضَّرُورِيِّ أَنْ يَأْتِيَ خَالِدٌ غَدًا".

6.4. Yeterlilik Kipliği (الإِمْكَانُ)

Yeterlilik kipliği, bir öznenin bir işi yapabilme gücüne sahip olması ya da söz konusu işin mümkün olmasını, kısaca bir eylemin yapılabilirliğini ifade eder.[92] Arapçada bu kiplik, "يَسْتَطِيعُ", "يَقْدِرُ عَلَى" gibi yardımcı fiiller; "قَادِرٌ عَلَى" gibi ism-i fâil yapıları ve "مِنَ الْمُمْكِنِ" gibi harf-i cer + güç yetirmek anlamı taşıyan isimlerden oluşan bazı kalıplaşmış ifadelerle dile getirilir.[93] Aşağıdaki cümlelerin her biri "Halit çantayı taşıyabilir." anlamında yeterlilik kipliğini gösterirler: "يَسْتَطِيعُ خَالِدٌ أَنْ يَحْمِلَ الْحَقِيبَةَ", "يَقْدِرُ عَلَى أَنْ يَحْمِلَ الْحَقِيبَةَ", "مِنَ الْمُمْكِنِ أَنْ يَحْمِلَ خَالِدٌ الْحَقِيبَةَ".

6.5. Tehdit ve Uyarı Kipliği (اَلتَّهْدِيدُ وَالتَّحْذِيرُ)

Arapçada bazı kiplik yapıları, yalnızca eylem istemek ya da bilgi vermekle kalmaz; aynı zamanda muhatabı uyarmak, sakındırmak veya tehdit etmek amacı taşır. Bu tür ifadeler, genellikle olumsuz bir sonuca işaret eder veya böyle bir sonucu ima eder. Biçimsel olarak emir ya da nehiy yapılarına benzese de[94] duygusal yoğunluk, bağlamsal vurgu ve konuşmacı niyeti açısından farklı bir kiplik değeri taşır. Bu nedenle tehdit ve uyarı kipliği, yalnızca dilbilgisel değil; aynı zamanda pragmatik ve söylemsel düzeyde değerlendirilmelidir.

Klasik Arap gramerinde bu yapılar, çoğunlukla tahzîr başlığı altında dolaylı biçimde ele alınmış; ancak bağımsız bir kiplik kategorisi olarak tanımlanmamıştır. Buna karşılık modern dilbilim yaklaşımları, bu tür ifadeleri "tehdit kipliği (threatening modality)" ve "uyarı kipliği (warning modality)" gibi başlıklarla ayrı kiplik türleri olarak incelemektedir.

[92] Caner Kerimoğlu, *Kiplik İncelemeleri ve Türkçe* (İzmir: Dinozor Yayıncılık, 2011), 84.
[93] Akşit, *Arap Dilinde Sözcüklerin Kategorileri*, 223.
[94] İbn Yaʿîş, *Şerhu'l-Mufassal*, 1/390-391.

6.5.1. Tehdit Kipliği

Tehdit kipliği, muhatabın bir eylemi yapması ya da yapmaması hâlinde karşılaşabileceği olumsuz sonucu haber verir. Bu tür ifadeler genellikle azap, lanet, ceza veya intikam gibi güçlü içeriklerle dile getirilir. Örneğin "فَوَيْلٌ لِّلْمُصَلِّينَ. الَّذِينَ هُمْ عَن صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ" *"Yazıklar olsun o namaz kılanlara! Onlar ki namazlarından gafildirler."*[95] ayetinde geçen "فَوَيْلٌ" ifadesi, doğrudan bir tehdit bildirir. Çünkü bu kelime Arapçada şiddetli azap, helâk anlamında kullanılır.[96] Ayet, ibadetini özensiz ve gösteriş için yapan kimselere karşı bir tehdit içerir.[97]

6.5.2. Uyarı ve Sakındırma Kipliği

Uyarı kipliği, muhatabı bir eylemden kaçınma veya uzak durma yönünde bilgilendirir.[98] Yapı olarak emir ve nehiy kipinin bir çeşidi olsa da[99] amacı doğrudan buyruk vermek değil, zarar veya tehlikeden sakındırmaktır. Nahiv ilminde fiilin hazfi bölümünde; meʿânî ilminde ise talebî inşânın bir konusu olarak geçer.[100] Örneğin "إِيَّاكُمْ وَٱلْجُلُوسَ فِي ٱلطُّرُقَاتِ" "Yollarda oturmaktan sakının!"[101] hadisinde geçen "إِيَّاكُمْ" ifadesi, güçlü bir uyarı bildirir. Arapçada bu yapı genellikle "sakın ha" ya da "uzak durun" anlamında kullanılır.[102] Fiil gelmeden önce uyarının verilmesi, ifadenin etkisini artırır. Hadisin devamında ise, bu durumdan kaçınılamıyorsa nasıl davranılması gerektiği açıklanır. Böylece uyarı, sadece yasaklayıcı değil, aynı zamanda ahlaki sorumluluk da yükler.

Arapçada uyarı kipliği için yaygın kullanımlar şunlardır:[103]

[95] el-Maûn 107/4-5.
[96] Cemâluddin Muhammed b. Mükerrem İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab* (Beyrut: Dâru's-Sâdır, 1414), "و-ي-ل" md. 2/638.
[97] Zemaḫşerî, *el-Keşşâf*, 4/803-804.
[98] Ebû Muḥammed ʿAbdullâh b. Yûsuf b. Aḥmed b. ʿAbdullâh İbn Hişâm, *Evḍaḥu'l-Mesâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, thk. Yûsuf eş-Şeyḫ Muḥammed el-Biḳâʿî (b.y.: Dâru'l-Fikr li't-Ṭabâʿati ve'n-Neşri ve't-Tevzîʿi, t.y.), 3/1157.
[99] Abdurrahman Habenneke el-Meydânî, *el-Belâgatu'l-Arabiyye ususuhâ ve ulûmuhâ ve funûnuhâ* (Şam: Daru'l-Kalem, 1996), 1/239.
[100] Meydânî, *el-Belâgatu'l-Arabiyye*, 1/221.
[101] Mustafa Meral Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Sarf-Nahiv Edatlar* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2012), 348.
[102] Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Sarf-Nahiv Edatlar*, 348.
[103] Sâmerrâî, *Meânî'n-nahv*, 2/102-103.

1. Sakındırılacak şeyin mensûb olarak tekrar edilmesi ile,
2. إيّاك و kalıbı + sakındırılacak şeyin mensûb olarak zikredilmesi ile,
3. إيّاك أنْ kalıbı + muzâri fiil ile,
4. إيّاك مِنْ أنْ kalıbı + muzâri fiil ile.

Bu bağlamda aşadaki cümleler "Yalandan sakın!" anlamlarına gelmektedir: "الكِذْبَ", "إيّاك والكِذْبَ", "إيّاك أنْ تَكْذِبَ", "إيّاك مِنْ أنْ تَكْذِبَ".

7. Çağdaş Arap Dilbilimcilerin Kiplik Anlayışı

Çağdaş Arap dilbilimciler, kipliği hem yapı hem de kullanım boyutlarıyla ele alarak, anlamın yalnızca kelime ve cümle biçiminden değil, söylem bağlamından da doğduğunu vurgular. Bazı dilbilimciler bu konudaki yaklaşımları şöyle özetlemektedir:

el-Fihrî, Arapçada kipliği; zamanı bağlamdan çıkarılan, fiilin tamamlanma–süreklilik gibi yönlerini belirleyen morfolojik "kip yönü" (الوجه) ile olasılık, zorunluluk, istek gibi anlam katmanlarını kuran bağlamsal "kip belirleyiciler"in (الموجّه) etkileşiminden doğan çok boyutlu bir kategori olarak tanımlar. Bu yaklaşım, kipliğin yalnızca biçimsel yapılardan değil, aynı zamanda söylem bağlamından da kaynaklandığını ortaya koyar. Yazar, kiplik olgusunu hem biçimsel hem işlevsel düzeyde ele alır; özellikle kiplik belirteçlerinin anlamsal yönleri kadar, söylem bağlamındaki işlevleri üzerinde de durur. Örneğin "يَنْبَغِي أَنْ نَحْتَرِمَ ٱلْقَوَانِينَ" "Yasalara uymamız gerekir." cümlesindeki "يَنْبَغِي", hem uygunluk hem de zorunluluk anlamı taşır ve bu anlam, bağlam içinde işlev kazanır.[104]

Tammâm Hasan (öl. 2011), kipliği (الجهة) yalnızca fiilin zaman değeriyle sınırlı görmez; onu, olayın gerçekleşme derecesi, kesinlik veya olasılık düzeyi gibi konuşmacının öznel tutumunu yansıtan anlam katmanı olarak tanımlar. Ona göre zaman "الزمن" olayın ne zaman gerçekleştiğini, kiplik ise olayın gerçekleşme yönünü ve derecesini bildirir. Örneğin "لَعَلَّ اللهَ يَرْحَمُنَا" ifadesinde kiplik, gelecek zamana ait bir eyleme "ümit" anlamı katarak, fiilin salt zaman bilgisini konuşmacının duygusal ve tutumsal bakışıyla bütünleştirir: "Umulur ki Allah bize merhamet eder." Bu şekilde kiplik,

[104] el-Fihrî, *el-Binâu'l-Muvâziyyu*, 79-83.

fiilin biçimsel yapısıyla bağlamdan doğan anlamı birleştiren ve sözün etkisini güçlendiren bir dil göstergesi hâline gelir.[105]

Mahmud Fehmi Hicâzî (öl. 2013), kipliği (الكيفية الكلامية) konuşmacının önermeye karşı tavrı olarak tanımlar ve bunu epistemik (bilgi/olasılık), deontik (zorunluluk/izin) ve iradesel (istek/dilek) olmak üzere üç ana türe ayırır. Arapçada kiplik, yalnızca fiil çekimleriyle değil, bağlam ve "قَدْ", "لَعَلَّ", "إِنْ", "لَنْ", "سَوْفَ" gibi parçacıklarla ifade edilir. Hicâzî, kipliği anlambilim ile söz edimleri arasındaki köprü olarak görür ve "هل تستطيع أن تحضر غداً؟" ifadesinin bağlama göre gerçek bir soru, nazik bir rica veya dolaylı bir emir işlevi taşıyabileceğini vurgular.[106]

Ahmed el-Müetevekkil, kipliği (الكَيْفِيَّة الكَلامِيَّة) konuşucunun söylem içeriğine yönelik değerlendirmesini yansıtan, yalnızca zamana bağlı olmayan ve bağlama göre anlam kazanan bir anlamsal kategori olarak tanımlar. Ona göre kiplik, bildirimsel (deklaratif), zorunluluk (deontik), olasılık (epistemik) ve istek (iradesel) türlerinde sınıflanır. Arapçada bu değerler, morfolojik yapılarla, "قَدْ", "لَعَلَّ", "إِنْ", "لَنْ", "سَوْفَ" gibi edatlarla ve emir, yasak veya dilek anlamı taşıyan söz edimi fiilleri aracılığıyla ifade edilir. İşlevsel dilbilim çerçevesinde kiplik, biçimsel işaretlerden çok bağlamsal göstergelerle belirlenir; çünkü aynı dilsel yapı farklı bağlamlarda farklı söz edimi işlevleri üstlenebilir. Örneğin "اِجْلِسْ هُنَا" "Otur buraya" ifadesi, askerî bir ortamda emir, misafir karşılamada davet, sınıfta ise tavsiye anlamına gelebilir. Bu yaklaşım, kipliği anlambilim ve pragmatik arasında bir köprü olarak görür ve söylem çözümlemesinde merkezi bir kategoriye yerleştirir.[107]

Çağdaş Arap dilbilimcilerin kipliği yalnızca biçimsel fiil yapılarıyla sınırlı görmeyip, bağlamı anlamın belirleyici unsuru olarak kabul ettikleri görülür. El-Fihrî kipliği fiil biçimiyle bağlamsal belirleyicilerin etkile-

[105] Tammâm Hasan, *el-Lugatu'l-Arabiyye: ma'nâhâ ve mebnâhâ* (ed-Dâru'l-Beydâ: ed-Dâru'l-Sekâfe, 1994), 240-258; Mehmet Yenice, *Klasik ve Çağdaş Dönemlerde Anlam Bileşenleri* (Ankara: İlâhiyât, 2021), 139-142.

[106] Mahmud Fehmi Hicâzî, *el-Medhal ilâ ilmi'l-luğa*, ed. Abdu Garib (Kahire, Mısır: Dar Kıba, ts.), 145-150; Mahmûd Fehmî Hicâzî, *Kadâyâ Luğaviyye* (Kahire: Mektebetu'l-Edeb, 2004), 201-210.

[107] Ahmed el-Mütevekkil, *Kadâyâ el-luga el-ʿArabiyye fî el-lisâniyyât el-vazîfiyye: el-Binye et-tahtiyye ev et-temsîl ed-delâlî et-tedâvulî* (Rabat: Dâru'l-Emân, 1995), 159-181.

şimi sonucu oluşan çok boyutlu bir anlam kategorisi olarak tanımlar. Tammâm Hasan, konuşmacının öznel tutumunu yansıtan, zamanı aşan bir anlam boyutu olarak ele alır. Hicâzî, kipliği epistemik, deontik ve iradesel türlere ayırarak parçacıklar ile söz edimleri arasındaki ilişkiye dikkat çeker. El-Mütevekkil ise işlevsel dilbilim yaklaşımıyla bağlamın belirleyici rolünü vurgular ve aynı yapının farklı bağlamlarda farklı işlevler üstlenebileceğini belirtir. Bu durumda bağlam temelli yaklaşımları müelliflerin ortak noktaları; teorik açıklama ile işlevsel sınıflandırma konusundaki değerlendirmeleri ise aralarındaki temel farklılıklardır.

Sonuç

Bu çalışma, Arapçada kip ve kiplik kavramlarını hem klasik hem de modern yaklaşımlar çerçevesinde, biçimsel ve anlamsal boyutlarıyla incelemiştir. Giriş bölümünde kavramın tarihsel ve teorik temelleri ele alınmış; ilk olarak kip ile kiplik arasındaki kavramsal ayrım netleştirilmiştir. Bu ayrım, kipin fiilin zaman ve şekil bilgisine dayalı dilbilgisel bir unsur olduğunu; kipliğin ise konuşur niyeti, bağlam ve iletişim işlevleriyle belirlenen üst düzey bir anlam kategorisi olduğunu ortaya koymuştur.

Meʿânî ilmi perspektifinden yapılan değerlendirmeler, kiplik olgusunun klasik Arap belâgatında bağlama uygun söz üretme ilkeleriyle örtüştüğünü göstermiştir. Haber ve inşâî cümlelerde kipliğin işlevi, sözün doğruluk değeri, amacına uygunluğu ve muhatapla ilişkisi üzerinden değerlendirilmiştir.

Kipliğin nahvî yollarla ifadesine dair incelemelerde, mâzî ve muzâri fiillerin yanı sıra emir kipinin farklı anlam işlevleri tespit edilmiştir. Muzâri fiilin emir, dilek-istek, şart ve kesinlik/pekiştirme gibi alt kiplik türlerini karşılayabildiği örneklerle ortaya konmuştur. Emir kipinin anlam çeşitliliği ise bağlam, hitap amacı ve söylem işlevine göre şekillenmektedir.

Yardımcı fiillerin kiplik bildirimindeki rolü incelendiğinde, zan fiilleri ve yakîn fiilleri aracılığıyla konuşmacının bilgi derecesi ve yargıya olan güveninin dilsel düzeyde ifade edildiği belirlenmiştir.

Anlamsal kiplik türleri bağlamında, olasılık, ümit ve korku, zorunluluk, yeterlilik ile tehdit ve uyarı kiplikleri örneklerle açıklanmıştır. Her bir

kiplik türünün bağlama göre kazandığı anlam farklılıkları vurgulanmış; tehdit ve uyarı kipliklerinin söylemdeki işlevleri ayrıntılı biçimde değerlendirilmiştir.

Son olarak, çağdaş Arap dilbilimcilerin kiplik anlayışları ele alınmış; kavrama yalnızca morfolojik bir kategori olarak değil, bağlam, söylem ve konuşur niyeti ile bütünleşen çok boyutlu bir anlam alanı olarak yaklaştıkları görülmüştür. Bu çerçevede, bazı araştırmacıların epistemik kiplik üzerinde, bazılarının ise deontik kiplik üzerinde yoğunlaştığı; böylece disiplinler arası bir perspektifin ortaya çıktığı belirlenmiştir. Sınırlılıklar bağlamında; odak, klasik yazı dili/modern standart Arapça ve yazılı metinlerdir. Lehçeler, sözlü veriyle ilgili diğer göstergeler kapsam dışı bırakılmıştır.

Tüm bu bulgular, Arapçada kiplik araştırmalarının yalnızca fiil çekimlerine dayalı biçimsel çözümlemelerle sınırlı kalmaması gerektiğini; bağlam, söylem ve iletişim işlevlerini kapsayan bütüncül bir analiz çerçevesinin zorunlu olduğunu ortaya koymaktadır. Gelecek çalışmalarda, kipliğin Kur'ân, hadis ve edebî metinlerdeki kullanımlarının hem dilbilgisel hem de pragmatik yönlerden karşılaştırmalı olarak incelenmesi, kavramın kapsam ve sınırlarının daha net biçimde belirlenmesine katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

Aksan, Doğan. *Anlambilim Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*. Bilgi Yayınevi, 2016.

Akşit, Eyup. *Arap Dilinde Sözcüklerin Kategorileri*. Ankara: Sonçağ Akademi, 2022.

Kur'ân-ı Kerîm Meâli. çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 2009.

Atîk, Abdülaziz. *İlmu'l-meânî*. Beyrut: Dâru'n-Nahda el-Arabiyye, 1. Basım, 2009.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmiʿu'ṣ-ṣaḥîḥ*. nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr. 8 Cilt. b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 2. Basım, 1422/2001.

Çörtü, Mustafa Meral. *Arapça Dilbilgisi Sarf*. İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 9. Basım, 2009.

Çörtü, Mustafa Meral. *Arapça Dilbilgisi Sarf-Nahiv Edatlar*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2012.

Demir, Sema Aslan. "Türkiye Türkçesi İstek Kategorisine Semantik-Pragmatik Bir Yaklaşım". *38. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi (ICANAS)*. 1/435-450. Ankara, 2011.

Demir, Sema Aslan. *Türkiye Türkçesinde İsteme Anlam Birimi: Dilbilgisel ve Toplum Dilbilimsel Bir İnceleme*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007.

Fihrî, el-Fâsî Abdulkadir. *el-Binâu'l-muvâziyyu: Nazariyyatun fî binaî'l-kelime ve binaî'l-cümle*. Fas: Dâru Tubkâl, 1990.

Hammûş, Me'mûn. *et-Tefsîrü'l-me'mûn alâ menheci't-tenzîl ve's-sahîhi'l-mesnûn*. 8 Cilt. Dımaşk: y.y., 2007.

Hasan, Tammâm. *el-Lugatu'l-Arabiyye: ma'nâhâ ve mebnâhâ*. ed-Dâru'l-Beydâ: ed-Dâru'l-Sekâfe, 1994.

Hengirmen, Mehmet. *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Engin Yayıncılık, 2013.

Hicâzî, Mahmud Fehmî. *el-Medhal ilâ ilmi'l-luğa*. ed. Abdu Garib. Kahire, Mısır: Dar Kıba, t.y.

Hicâzî, Mahmûd Fehmî. *Kadâyâ luğaviyye*. Kahire: Mektebetu'l-Edeb, 2004.

İbn Fâris, Ebû'l-Ḥuseyn Aḥmed b. Fâris el-Ḳazvînî. *eṣ-Ṣâḥibî fî fıḳhi'l-luġa ve süneni'l-ʿArab fî kelâmihâ*. b.y.: y.y., 1418/1997.

İbn Hişâm, Ebû Muḥammed ʿAbdullâh b. Yûsuf b. Aḥmed b. ʿAbdullâh. *Evḍaḥu'l-mesâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik*. thk. Yûsuf eş-Şeyḫ Muḥammed el-Biḳâʿî. 4 Cilt. b.y.: Dâru'l-Fikr li't-Ṭabâʿati ve'n-Neşri ve't-Tevzîʿi, t.y.

İbn Manzûr, Cemâluddin Muhammed b. Mükerrem. *Lisânu'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru's-Sâdır, 1414.

İbn Yaʿîş, Ebû'l-Bekâ Yaʿîş b. Ali. *Şerhu'l-Mufassal li'z-Zemahşerî*. thk. İmîl Bedî' Yakup. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1422.

Kazvînî, Ebû'l-Meʿâlî Muhammed b. Abdurrahman. *Telhîsü'l-Miftâh*. thk. Yasin el-Eyyûbî. 3 Cilt. Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, 2. Basım, 1423.

Kazvînî, Ebû'l-Meʿâlî Muḥammed b. ʿAbdurrahman. *el-İzâh fî 'ulûmi'l-belâga*. thk. Muhammed Abdülmünim el-Hafâcî. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 3. Basım, 1431.

Kerimoğlu, Caner. *Genel Dilbilime Giriş*. Ankara: Pegem Yayınları, 2014.

Kerimoğlu, Caner. *Kiplik İncelemeleri ve Türkçe*. İzmir: Dinozor Yayıncılık, 2011.

Kerimoğlu, Caner. *Kiplik ve Kip*. Ankara: Pegem, 4. Basım, 2021.

Kıran, Zeynel - Kıran, Ayşe Eziler. *Dilbilime Giriş*. Ankara: Seçkin, 5. Basım, 2018.

Komisyon. *el-Belâğa 2: el-Meʿânî*. Medine: Câmiatü'l-Medîne el-Âlemiyye, 1433.

Komisyon. *Hadislerle İslam*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2024.

Korkmaz, Ramazan. *Türk Dili El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2007.

Matlûb, Ahmed. *Esâlîb Belâğiyye*. Kuveyt: Vekâletu'l-Matbûa', 1980.

Meydânî, Abdurrahman Habenneke. *el-Belâgatu'l-Arabiyye ususuhâ ve ulûmuhâ ve funûnuhâ*. 2 Cilt. Şam: Daru'l-Kalem, 1. Basım, 1996.

Mütevekkil, Ahmed. *Kadâyâ el-luga el-ʿArabiyye fî el-lisâniyyât el-vazîfiyye: el-Binye et-tahtiyye ev et-temsîl ed-delâlî et-tedâvulî*. Rabat: Dâru'l-Emân, 1995.

Özdoğan, Akif. *Arap Dili ve Belâgatında Lafız ve Anlam*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018.

Özsoy, A. Sumru vd. *Genel Dilbilim-II*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2. Basım, 2013.

Palmer, Frank Robert. *Mood and Modality*. Cambridge University Press, 2001.

Râzî, Ebû ʿAbdillâh Faḫrüddîn Muḥammed b. Ömer b. Ḥüseyn. *Mefâtîḥu'l-ğayb*. Beyrut: Dâru İḥyâi't-Turâṯi'l-ʿArabî, 1420.

Sâmerrâî, Fâdıl Sâlih. *Meânî'n-nahv*. 4 Cilt. Amman: Dâru'l-Fikr, 1. Basım, 2000.

Ṯaʿlebî, Ebû İsḥâḳ Aḥmed b. Muḥammed b. İbrâhîm. *el-Keşf ve'l-beyân*. thk. Heyet. 33 Cilt. Cidde: y.y., 1436.

Sekkâkî, Ebû Ya'kūb Sirâcüddîn Yûsuf b. Ebî Bekr. *Miftâhu'l-'ulûm*. thk. Abdülhamîd Hindâvî. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1421.

Sîbeveyhi, Ebû Bişr ʿAmr b. ʿOṯmân b. Ḳanber el-Ḥâriṯî. *el-Kitâb*. thk. ʿAbdusselâm Muḥammed Hârûn. 4 Cilt. Kahire: Mektebetu'l-Ḫâncî, 1408.

Süyûṭî, Ebü'l-Faẓl Celâlüddîn ʿAbdurraḥmân b. Ebî Bekr b. Muḥammed el-Ḫuḍayrî. *el-İtḳân fî ʿulûmi'l-Ḳur'ân*. thk. Muḥammed Ebû'l-Faḍl İbrâhîm. 4 Cilt. b.y.: el-Heyʾetu'l-Mışriyyeti'l-ʿAmme li'l-Kuttâb, 1394.

Uçan, Hilmi. *Dilbilim, Göstergebilim ve Edebiyat Eğitimi*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2. Basım, 2016.

Uzun, N. Engin. *Dilbilgisinin Temel Kavramları: Türkçe Üzerine Tartışmalar*. İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi, 2004.

Yenice, Mehmet. *Klasik ve Çağdaş Dönemlerde Anlam Bileşenleri.* Ankara: İlâhiyât, 2021.

Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Sehl. *Meʿâni'l-Kur'ân ve iʿrâbuhu*. thk. Abdulcelîl Abduh Şelebî. 5 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1988.

Zemaḫşerî, Ebû'l-Ḳâsım Maḥmûd b. ʿAmr. *el-Keşşâf ʿan ḥaḳâîḳı ğavâmiḍi't-tenzîl*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-ʿArabî, 1407.